

ПРОБЛЕМА ВИМІРЮВАННЯ ДОБРОБУТУ ТА ЙОГО ОЦІНКА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена проблемі вимірювання добробуту. Розглянуто існуючі підходи до вимірювання добробуту, запропоновано власну методику, яка дозволяє оцінити добробут як сукупність базових показників життєдіяльності. Дана методику може бути корисною для подальшого аналізу залежності економічної поведінки населення від наявного рівня добробуту. На основі запропонованої методики оцінено поточний рівень добробуту населення України.

The article is devoted to the problem of welfare measurement. Basic methods of welfare measurement are examined, own method is proposed, which allows to value welfare as totality of basic indexes of life activity. This method may be useful for analyse of dependence of economic activity of population on welfare level. On base of this method current welfare level of population in Ukraine is valued.

Проблема вимірювання добробуту була сформульована в науковій літературі ще в часи становлення класичної школи політекономії. Але якщо А. Смітом добробут ототожнювався з національним доходом (або багатством) і вимірювати його було відносно нескладно, то в процесі подальшої трансформації уявлень щодо сутності добробуту його вимірювання стало дещо проблематичним.

Між тим оцінка динаміки даного показника якості життєдіяльності населення є основою для прийняття політичних рішень в соціально-економічній сфері. Вона дозволяє визначити якість заходів державної політики, спрямованих на підвищення добробуту, і повинна бути аргументом для їх коригування.

У наукових дослідженнях та у практичній діяльності державних і міжнародних організацій використовується значна кількість показників добробуту. Переважно кожного разу їх перелік відображає специфіку задач оцінювання. В цій роботі пропонується система показників добробуту, що може бути використана для аналізу впливу поточного його рівня на економічну поведінку населення. В основі її розробки лежить дослідження існуючих підходів до вимірювання добробуту.

Наукові пошуки у сфері методології вимірювання добробуту здійснювалися економічною наукою в кількох контекстах.

1) Вимірювання суспільного добробуту: дана задача вирішується зарубіжною наукою переважно шляхом аналізу поточного стану і динаміки ВВП та нерівності розподілу багатства (доходів). Це напрямок, який охоплює економіка добробуту. Саме з дискусії щодо впливу на суспільний добробут змін в перелічених показниках і зародився даний науковий напрямок. Як ключові моменти останнього можна виділити:

- наукову дискусію стосовно можливості порівняння індивідуальних корисностей та необхідності впливати на рівень добробуту через регулювання нерівності (В. Парето, А. Пігу);
- розробку компенсаційного критерію, призначеного для оцінки втрат і вирашів різних членів суспільства від перерозподілу (Т. Сцітовські, Н. Кальдор, Р. Хікс);
- обґрунтування функції суспільного добробуту, яка є інструментом вибору найбільш задовільного для суспільства стану (А. Бергсон, П. Семюелсон, К. Ерроу, А. Сен, Дж. Харсан'ї, Дж. Ролз).

Паралельно в рамках мікроекономічної теорії розроблено підходи до вимірювання індивідуального добробуту через особисті доходи чи споживчий надлишок.

2) Вимірювання якості розвитку: зарубіжні вчені, які працюють за межами теорії суспільного добробуту, пропонуючи методики оцінювання

добробуту, рівня, якості життя, що вживаються як синоніми, по суті, вимірюють забезпеченість населення тими чи іншими благами та її результат для людського розвитку. Активними користувачами даних розробок є міжнародні організації. За такими методиками роблять висновки щодо якості економічного зростання, проблема забезпечення якого в останні десятиліття є важливою як для розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються. Прикладами показників якості життєдіяльності можуть бути:

- скоригований ВВП (“міра економічного добробуту”): його авторами (В. Нордхауз, Дж. Тобін); запропоновано вираховувати з ВВП втрати, пов’язані з погіршенням стану навколишнього середовища, виключати вартість послуг правоохоронних органів та включати до ВВП результати неринкової діяльності домогосподарств щодо покращання умов життя [1]. Основною проблемою при використанні даного підходу є складність розрахунків вказаних витрат та результатів неринкової діяльності;
  - індекси розвитку. Одним з найбільш відомих серед них є індекс людського розвитку, до складу якого включено три основних результати розвитку: 1) очікувана тривалість життя при народженні; 2) досягнутий рівень грамотності дорослого населення та сукупна частка учнів у загальній чисельності населення відповідного віку; 3) величина душевого доходу з урахуванням різної купівельної спроможності національних валют і швидкого зниження граничної корисності доходу [2, с. 121]. Ще одним прикладом є індекс соціального розвитку, який містить значну кількість показників, що відображають важливі аспекти корисності економічної діяльності, в тому числі: очікувану тривалість життя при народженні; охоплення населення початковою та середньою освітою; відсоток економічно активного населення, що користується електроенергією, газом, чистою водою; виробництво сільськогосподарської продукції в розрахунку на одного робітника чоловічої статі; частку дорослих чоловіків у чисельності аграрної робочої сили; душеве споживання енергії в одиницях умовного палива; частку працюючого за наймом населення працездатного віку в його загальній чисельності тощо [3, с. 70]. За допомогою даних індексів оцінюється доступність благ, необхідних для досягнення цілей розвитку.
- 3) Вимірювання рівня життя: саме такому підходу, коли мова заходить про оцінку якості життєдіяльності віддають перевагу вітчизняні науковці. У рамках даного підходу рівень життя вимірюється за допомогою факторів, що обумовлюють доступність благ, та кількості наявних благ у індивіда (населення). Вітчизняні органи

статистики, оцінюючи зміни в якості життєдіяльності, використовують аналогічні показники. По суті, даний підхід є тотожним попередньому. Відмінності полягають лише в конкретних умовах, благах, що беруться до уваги різними дослідниками або організаціями. Прикладом розгорнутої системи показників рівня життя є запропонована В.О. Мандибуною: 1) інтегральні показники, які віддзеркалюють досягнутий рівень реальних доходів та майнової забезпеченості населення; 2) показники споживання населенням матеріальних благ, культурних і побутових послуг; 3) показники, що характеризують рівень забезпечення працюючих належними умовами, необхідними у виробничому процесі; 4) показники, що характеризують стан задоволення потреб населення у сферах фізичного, духовного і соціального розвитку; 5) показники, що розкривають рівень існуючих суспільно-правових гарантій, які має населення країни, а також надійність забезпечення політичних свобод громадянам у суспільстві [4, с. 14-15].

Вимірювання добробуту у існуючих підходах може бути зведено до визначення динаміки ВВП та його розподілу, а може передбачати використання значного переліку факторів, що описують умови, здобутки, можливості населення забезпечувати свої матеріальні та духовні потреби. У контексті дослідження оцінки впливу добробуту на економічну поведінку населення рівень добробуту може бути визначений за допомогою показників, що відносяться до результату дії цих факторів. Оскільки цей результат безпосередньо визначає рівень задоволення потреб, пропонується вимірювати добробут за допомогою системи таких показників:

- 1) рівень купівельної спроможності населення;
- 2) міра забезпеченості товарами тривалого користування;
- 3) ступінь нерівності розподілу доходів (багатства) населення;
- 4) рівень бідності;
- 5) частка якісних ринкових та суспільних благ в їх загальній кількості.

Рівень купівельної спроможності населення може бути оцінений через співставлення доходів (витрат) з прожитковим мінімумом у даній країні.

Міра забезпеченості товарами тривалого користування доповнює уявлення про добробут населення, оскільки наявність таких товарів залежить не лише від поточної купівельної спроможності. Вони можуть залишатися у спадщину, купуватися в кредит тощо. Для більш повного уявлення бажано враховувати термін експлуатації подібних товарів, але така статистика не завжди є доступною.

Ступінь нерівності розподілу доходів (багатства) демонструє диференціацію умов життє-

діяльності населення, хоча даний показник, як і попередній, може мати значну похибку внаслідок існування тіньової економіки. Поряд з оцінкою нерівності має акцентуватися увага на рівні бідності, який підкреслює або значимість нерівності в країні, або низькі середні доходи та недостатню купівельну спроможність населення.

Частка якісних ринкових та суспільних благ в їх загальній кількості демонструє їх доступність населенню, незалежно від його купівельної спроможності. Якість благ, що пропонуються, неможливо оцінити єдиним показником. Але є інформація щодо кількості шкідливих речовин, що потрапляють в організм людини з їжею або внаслідок експлуатації товарів, щодо частки товарів, які виробляються з порушенням державних стандартів або не відповідають міжнародним стандартам, якщо останні є більш жорсткими в порівнянні з національними.

На окрему увагу заслуговують представленість та якість суспільних благ, оскільки

держава, що має їх забезпечувати, не завжди є чутливою до потреб суспільства. Якщо ринкові блага пропонуються за вільною ціною, їх недостатність має призводити до підвищення цін і подальшого росту пропозиції, то обсяг і якість суспільних благ є менш гнучкими, що може обумовити тривале незадоволення потреб у них навіть за умов зростаючих реальних доходів населення. Також особлива увага має надаватися оцінці пропозиції благ, важливих для розвитку людського капіталу, зокрема освітніх та медичних послуг. Їх надання може забезпечуватися приватною сферою, але їх значущість вимагає наявності державної пропозиції даних благ для забезпечення ними якомога більшої кількості населення.

Запропонована система показників дозволяє оцінити добробут населення України.

1. Обсяг середньомісячного доходу на одну особу та співвідношення даного показника з прожитковим мінімумом наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Доходи та купівельна спроможність населення України

Найменування показника	2001	2004	2005	2006
Обсяг середньомісячного доходу на одну особу, грн (1)	203,83	372,37	527,68	657,3
Розмір прожиткового мінімуму (в середньому на одну особу, грн.) (2)	311,3	362,23	423	472
Співвідношення (1) та (2), разів	0,83	1,18	1,35	1,39

Таблицю складено за даними [5]

Як видно з таблиці, співвідношення місячного доходу та прожиткового мінімуму поступово зростає завдяки переважаючому росту доходів та відносно повільній динаміці прожиткового мінімуму.

За визначенням прожитковий мінімум складається з таких вартісних величин: набору продуктів харчування, достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я; мінімального набору непродовольчих товарів та послуг, необхідного для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Фактично затверджена в Україні величина прожиткового мінімуму приблизно дорівнює вартості споживчого кошику лише з продовольчими товарами, що мають бути спожиті у відповідності до норм раціонального харчування, визначених Всесвітньою організацією охорони здоров'я. А за європейськими стандартами,

витрати на продовольство мають складати близько однієї третини витрат особи [6, с. 121]. Отже, можна зробити висновок, що реальна величина прожиткового мінімуму має втричі перевищувати наявну. Крім того, щоб, за європейськими стандартами, бути віднесеною до середнього класу, особа має отримувати не менше двох прожиткових мінімумів. Тому середня купівельна спроможність українського населення хоч і зростає, але залишається достатньо низькою.

2. Населення країни недостатньо забезпечене товарами тривалого користування, що дозволяють економити час, підвищують комфортність проживання, а також сучасними засобами зв'язку (табл. 2). Крім того, статистичні розрахунки наявності даних товарів не враховують термін їх експлуатації, що викривлює реальну картину можливості населення користуватися сучасними товарами.

Таблиця 2

Наявність в домогосподарствах окремих товарів тривалого користування

Кількість товарів тривалого користування (в середньому на 100 домогосподарств, шт.)	2001	2004	2005	2006
Телевізори кольорові	71	83	91	96
Фотоапарати	23	30	36	35
Холодильники і морозильники	93	96	99	100

Закінчення табл. 2

Кількість товарів тривалого користування (в середньому на 100 домогосподарств, шт.)	2001	2004	2005	2006
Пральні машини	74	74	77	78
Електропилососи	55	56	62	64
Велосипеди і мопеди	43	41	44	44
Мобільні телефони	...	15	44	81
Комп'ютери	2	6	9	10

Таблицю складено за даними [5]

Особливо несприятливою є ситуація на ринку житла, яке, незважаючи на програми іпотечного кредитування, з часом стає все менш доступним для населення з середніми доходами та доходами, нижчими за середні. Обсяги житлового будів-

ництва зростають повільно, навіть за умови росту цін на житло (табл. 3). Незадовільною є частка загальної житлової площі, обладнаної водопроводом (56,4 % в 2006 р.), каналізацією (54 %), гарячим водопостачанням (39,9 %) тощо.

Таблиця 3

Характеристики ринку житла за період 1950 – 2005 рр.

Найменування показника	1950	1990	1995	2000	2003	2004	2005	2006
Введення в експлуатацію житлових будинків, тис. м ² загальної площі	7688	17447	8663	5558	6433	7566	7816	8628
Індекс цін на будівельно-монтажні роботи (грудень до грудня попереднього року, %)					108,6	124,7	122,1	124,1

Таблицю складено за даними [5]

3. За офіційною статистикою, така характеристика нерівності, як квінтільний коефіцієнт диференціації сукупних витрат населення в 2006 р. у порівнянні з 2000 р. залишився сталим і складає 2,4 раза, тоді як квінтільний коефіцієнт фондів виріс з 4,4 до 4,7 раза [5]. Дане співвідношення було б прийнятним, якщо б не суттєве відставання реальних даних від експертних оцінок.

Середньодушові сукупні витрати 50,9 % населення (за даними на 2006 р.) є нижчими за прожитковий мінімум (хоча в 2000 р. цей показник складав набагато більше – 80,2 %) [5]. Що стосується рівня бідності, то якщо орієнтуватися на показник ООН для країн Центральної та Східної Європи, абсолютно бідними в Україні, тобто такими, що живуть менш ніж на 4,3 долара на день, є близько одного відсотка населення. Але суб'єктивна бідність складає майже 85 %, причиною чого є висока нерівність у країні [7].

4. Представленість ринкових та суспільних благ в Україні характеризується таким чином. Ринкові блага в середньому представлені в достатньо широкому асортименті, хоча при цьому не виключається проблема відсутності тих чи інших благ на ринках, переважно невеликих сіл та міст. Недоступність ринкових благ обумовлюється, скоріше, низькою купівельною спроможністю населення, ніж їх відсутністю.

Інша справа, що частина цих благ не відповідає стандартам якості. Це стосується як

товарів національного виробництва, так і імпортних. Так, за результатами державного контролю за дотриманням законодавства України про захист прав споживачів, територіальними управліннями у справах захисту прав споживачів за участі інших державних органів і громадських організацій в 2006 році виявлено і попереджено понад 207 тисяч порушень у 42-х тисяч суб'єктів господарювання. Протягом 2006 р. Держспоживстандартом та його територіальними органами споживачам було повернуто понад 5 мільйонів гривень за придбану неякісну продукцію [8]. Насправді не всі споживачі, чії права було порушено, звертаються до органів захисту прав споживачів і не всі отримують належну компенсацію. Відповідно наявна статистика лише окреслює проблему виробництва і реалізації неякісних товарів і послуг.

Не відповідає потребам ринку кількісна пропозиція благ у випадках необґрунтованого регулювання державою цін на них або встановлення бюрократичних перешкод для їх виробництва.

Якщо при виборі ринкових благ споживач, орієнтуючись на ціну, відомості про виробника, товар, місце реалізації, здатний зменшити ризик споживання неякісної продукції, то у випадку надання суспільних благ такий ризик є набагато вищим. Це стосується всіх благ, що надаються як на загальнодержавному (правова безпека, екологічний захист, утримання соціальної сфери тощо), так і на регіональному рівнях в Україні.

Недостатньою в більшості регіонів України залишається якість послуг, що надаються природними монополіями (наприклад підприємствами житлово-комунального господарства).

Отже, на основі аналізу наявних методик вимірювання добробуту в роботі запропоновано сукупність показників, що дозволяють охарактеризувати ті базові елементи якості життєдіяльності, які безпосередньо визначають можливості і стимули здійснення активної економічної поведінки. Середній рівень добробуту населення України, зважаючи на рівень його купівельної спроможності, забезпеченість това-

рами тривалого користування та житлом, недостатню представленість на ринку якісних благ, переважно суспільних, є відносно низьким. А зважаючи на високий ступінь дохідної диференціації можна зробити висновок, що такий рівень добробуту властивий більшій частині населення. Відносно низький ступінь добробуту означає наявність стимулів до здійснення активної економічної поведінки, але обмеженість можливостей щодо цього, що підкреслює актуальність розробки дійових заходів державної соціально-економічної політики підвищення добробуту населення в нашій країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Nordhaus W., Tobin J. Is growth obsolete? // *Economic Growth, Fiftieth Anniversary Colloquium, Vol. 5.* – New York National Bureau of Economic Research. – 1972.
2. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Підручник. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Т-во “Знання”, КОО. – 2007. – 559 с.
3. Тодаро М.П. Экономическое развитие: Учебник для вузов по экон. спец. / Пер. с англ. Л.В. Зевин и др. – М.: Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ, 1997. – 667 с.: ил.
4. Мандибура В.О. Рівень життя населення та механізми його регулювання: Автореферат дис. ... д.е.н. / НАН України. Ін-т економіки. – К., 1999. – 36 с.
5. www.ukrstat.gov.ua
6. Кушнір І.В. Обґрунтування розміру мінімальної зарплатні з урахуванням рівня харчування населення // *Економіка АПК.* – 2005. – № 4. – С. 120-122.
7. Яценко Н. Отчего жемчуг мелкий? О стремительно богатееющей стране сплошной бедности // *Зеркало недели.* – № 37. – 2007. – 6-12 октября.
8. <http://www.zn.ua/2000/2020/60668/>
9. <http://www.dssu.gov.ua>